OPERA LITERARĂ CA DIALOG ȘI RELAȚIE

CZU: 82.09
DOI: https://doi.org/10.52673/18570461.22.4-67.13

Doctor habilitat în filologie, profesor universitar **Aliona GRATI,**
Laureat al Premiului AȘM „Grigore Vieru" pentru rezultatele științifice obținute în anii 2020–2021
E-mail: alionagrati@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4289-2054
Centrul de studii filologice „Eugeniu Coșeriu"
Universitatea de Stat din Moldova

THE LITERARY WORK AS DIALOGUE AND RELATIONSHIP

Summary. The intention of this article is to present the results of a collective scientific research project in the theory of literature that was carried out in a period of more than ten years (2011–2022) on the topic "Dialogism of the literary work". These results determined another collective contribution in the theory of literary criticism. By the notion of "scientific project" we understand the PhD thesis (Aliona Grati) and other four doctoral theses (Oxana Popa, Elisaveta Iovu-Macari, Diana Dementieva, Rodica Gotca), which were carried out in the same research direction and a collective monograph. The objective of this vast project was to present the development directions of dialogic theory/aesthetics and dialogism that Mikhail Bakhtin imposed on the international circuit. The scientist insisted on the idea that the literary work is the aesthetic area for the full unfolding of dialogic relationships, thus foreshadowing a paradigm in the research of 20th century literature. The doctoral theses presented how dialogic theory was approached within some theoretical schools and systems, as well as by some brand personalities. These researches constituted pretexts for the theorization of five new models of literary criticism that grew from the stem of dialogism: Dialogic, Imagology, Sociocriticism, Criticism oriented towards the reader, Ergocriticism. They aim at modern, complex and layered literary works that represent the existence and the world with human voices *in dialogue*, with texts *in relation* and with systems *in relation*.

Keywords: Mikhail Bakhtin, dialogic aesthetics, dialogism, the Other, literary imagology, literary criticism, reading theory, ergocriticism.

Rezumat. Acest articol intenționează să prezinte rezultatele unui proiect științific colectiv de cercetare în teoria literaturii, care s-a desfășurat într-o perioadă de mai mult de zece ani (2011–2022), pe tema „Dialogismul operei literare". Rezultatele obținute au determinat o altă contribuție colectivă în teoria criticii literare. Înțelegem prin noțiunea de „proiect științific" lucrarea de doctor habilitat (Aliona Grati) și alte patru de doctorat (Oxana Popa, Elisaveta Iovu-Macari, Diana Dementieva, Rodica Gotca) care s-au realizat în aceeași direcție de cercetare, precum și o monografie colectivă. Scopul acestui vast proiect a fost să se facă o prezentare a direcțiilor de dezvoltare ale teoriei/esteticii dialogice și dialogismului pe care Mihail Bahtin le-a impus în circuitul internațional. Savantul a insistat pe ideea că opera literară este spațiul estetic de desfășurare plenară a relațiilor dialogice, prefigurând prin aceasta o paradigmă în cercetarea literaturii din secolul al XX-lea. Lucrările de doctorat au prezentat felurile în care a fost abordată teoria dialogică în cadrul unor școli și sisteme teoretice, precum și de către unele personalități de marcă. Aceste cercetări au constituit pretexte pentru teoretizarea a cinci modele noi de critică literară care au crescut din tulpina dialogismului: Dialogica, Imagologia, Sociocritica, Critica orientată către cititor, Ergocritica. Ele vizează operele literare moderne, complexe și stratificate, care reprezintă existența și lumea cu voci umane *în dialog*, cu texte *în relație* și cu sisteme *în legătură*.

Cuvinte-cheie: Mihail Bahtin, estetica dialogică, dialogism, Celălalt, imagologia literară, critica literară, teoria lecturii, ergocritica.

INTRODUCERE

Știința se ocupă de explorarea unor noi moduri de a înțelege lumea – lumea omului –, literatura încearcă să o înțeleagă, reprezentând-o artistic. După senzaționalele realizări în fizică și cosmologie din secolul trecut, după ce au fost lansate teoria relativității a lui Albert Einstein, teoria cuantelor a lui Werner Heisenberg, teoria fractalilor a lui Benoit Mandelbrot sau cibernetica lui Norbert Wiener, ca să le numim doar pe cele mai mediatizate, artele în general, literatura în speță nu s-a mai arătat interesată de lumile newtoniene omogene și coerente ale timpurilor de altădată. Peste toate, era internetului și informației a modificat ireversibil gramatica lumii noastre și reprezentările ei artistice. Nici comentariul critic pe marginea lor nu a rămas neschimbat, creând disconfort, bulversând inerții, forțând gândirea să caute noi soluții.

În secolul trecut, Mihail Bahtin a propus *dialogismul* pentru epistemologia modernă a cogniției și a comunicării umane. Teoria lui s-a racordat la cele mai noi versiuni ale gândirii contemporane și a exercitat o influență inconfundabilă asupra esteticii literare moderne și postmoderne. Conceptul estetic bahtinian de „structură dialogică" a operei literare a constituit o rădăcină teoretică pe care s-au altoit mai multe cercetări asupra literaturii mai noi. În articolul acesta propunem o descriere generală a unui proiect colectiv de cercetare a diferitor aspecte și elemente ale structurii dialogice a operei literare, care a avut drept rezultat câteva teze de doctorat și o monografie inedită.

STRUCTURA DIALOGICĂ A OPEREI LITERARE

Structura indică ordinea care guvernează și determină trăsăturile interne și externe ale operei literare. În știința literară, noțiunea de *structură* (din lat. *structŭra* „construcție") s-a impus în cadrul discuțiilor asupra raportului dintre *conținut* și *formă*. În viziunea poeticienilor Viktor Shklovskiy, B. Eihenbaum, Yuriy Tynyanov, V. Zhirmunskiy, B Tomashevskiy, dacă ne referim doar la cercetătorii din spațiul lingvistic rus din anii '20–'30 ai secolului trecut cu care Mihail Bahtin era în contact, opera literară reprezintă un sistem de semne în combinații, în care se reflectă sensul transcendental, confirmat de un subiect absolut, substanțial. Mihail Bahtin le reproșează acestor esteticieni că au înțeles *forma* ca un fel de organizare pur exterioară a materialului și au lăsat în afară „tensiunea emoțională, volitivă" a omului-creator care dă *individualitate* structurii. Estetica materială nu poate determina „deosebirea esențială dintre obiectul estetic și opera exterioară, dintre diviziunea și conexiunile dinăuntrul acestui obiect și diviziunile materiale dinăuntrul operei" deoarece aceasta analizează obiectul estetic doar ca *modalitate de cunoaștere*. În viziunea lui Bahtin, atitudinea cognitivă are un caracter secundar în analiza estetică, atitudinea primară fiind cea „pur artistică", cu orientare spre „ceea ce reprezintă această operă atunci când artistul și contemplatorul își orientează asupra ei activitatea lor estetică" [1, p. 50]. Obiectul analizei estetice trebuie să fie „conținutul activității (al contemplării) estetice orientate asupra operei", numit de Bahtin *obiect estetic*. Obiectul estetic nu este material, ci o *formațiune spirituală* la baza căreia stau relațiile interpersonale, implicit sociale, dintre *autor* și conținutul de viață figurat de *erou*. Mai târziu, Bahtin va folosi sintagma „*formă artistic creatoare*" pentru a indica genul de text care ajunge o „operă estetică", dând „în primul rând, formă definitivă omului, apoi lumii – dar numai ca lume a omului, fie umanizând-o nemijlocit, fie însuflețind-o într-o relație valorică, devenind doar un element al valorii vieții umane" [1, p. 109]. Prin urmare, opera literară este spațiul estetic de desfășurare plenară a relațiilor dialogice interumane. Mihail Bahtin a prefigurat prin această viziune asupra literaturii o paradigmă *dialogică* în cercetarea secolului al XX-lea.

Regândind dialogismul în albia preocupărilor științifice ale semioticienilor și specialiștilor în teoria textului, Julia Kristeva a făcut cunoscută lumii teoria lui Bahtin. Foarte curând, aceasta a făcut preocuparea unui număr impresionant de teoreticieni din spațiul european și cel american, care fie au dezvoltat-o, fie au ajustat-o la sistemele de gândire locale. Popularitatea conceptului, potrivit căruia textul literar asigură comunicarea la cel mai profund nivel uman, este de înțeles. În creațiile literare contemporane dialogul a devenit un mod de structurare a reprezentărilor literare și a unei lumi în care relația cu Celălalt devine extrem de relevantă. Complexe și stratificate, acestea proiectează artistic existența și lumea cu voci *în dialog* (relație care poate avea loc numai între două persoane umane), cu lucruri *în relație* și cu sisteme *în legătură*.

Ca urmare a susținerii tezei noastre de doctor habilitat în teoria literaturii cu tema „Structuri dialogice în romanul românesc din secolul al XX-lea" [2], în care am urmărit inclusiv evoluția teoriei dialogice de după Bahtin, am constatat că s-a profilat o direcție fertilă de cercetare. De aceea am inițiat câteva proiecte de cercetare doctorală care au fost duse cu succes până la etapa susținerii publice. Acestea – „Textul literar ca discurs al socialității. Sociocritica franceză", autor Oxana Popa [3]; „Imagologia literară: școli, direcții, metode", autor Elisaveta Iovu-Macari [4]; „Lectura ca mod de existență a operei literare. Teorii ale lecturii din secolul al XX-lea", autor Diana Dementieva [5] și „Textul ergodic și impactul lui asupra conceptului de literatură", autor Rodica Gotca [6] – au prezentat felurile în care a fost abordată teoria dialogică în cadrul unor școli și sisteme teoretice, precum și de către unele personalități de marcă. E adevărat, un interes pentru teoria dialogică de sorginte bahtiniană, importată din Rusia și promovată la noi încă în perioada sovietică de către Anatol Gavrilov, cercetător științific de la Sectorul de teorie a literaturii al Institutului de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei, a existat un timp în mediul nostru academic, totuși o racordare sistemică a acesteia la noile direcții de gândire estetică și la noile curente ale criticii literare, și mă refer numai la acelea pe care le-a influențat în mod structural, a lipsit până la apariția acestor lucrări doctorale.

Așadar, proiectul respectiv ne-a conturat ca un grup de cercetători în teoria literaturii care și-au orien-



Aliona GRATI (coord.), Elisaveta IOVU-MACARI, Oxana POPA, Diana DEMENTIEVA, Rodica GOTCA. *Opera literară ca dialog și relație: Noi modele critice: dialogica, imagologia, sociocritica, critica orientată către cititor, ergocritica*. Chișinău: Știința, 2021. 497 p.

tat atenția asupra problemelor conceptuale și a invenției metodologice. La un moment dat, am decis să ne continuăm cercetările asupra felului în care investigarea limbajului literar s-a raliat la descoperirile științelor în general și, în cele din urmă, să chestionăm critica literară în capacitatea ei de a înțelege și de a evalua modurile de reprezentare artistică a lumii contemporane. Monografia colectivă *Opera literară ca dialog și relație. Noi modele critice: dialogica, imagologia, sociocritica, critica orientată către cititor, ergocritica* [7] marchează o nouă etapă a cercetărilor în această direcție.

CUM S-A RALIAT INVESTIGAREA LIMBAJULUI LITERAR LA DESCOPERIRILE ȘTIINȚELOR ÎN GENERAL?

„Teoria sugerează căi noi prin care să regândim marile întrebări, de la structura realității până la natura experienței, de la metafizică, poate, până la natura conștiinței. Toate acestea sunt azi subiect de dezbatere între oamenii de știință și între filozofi", susține fizicianul Carlo Rovelli într-un studiu apărut recent la Milano [8, p. 11].

Începând cu a doua jumătate a secolului XX, au existat, la nivel global de discuție, tentative de a pune pe tapet teoria. Să nu uităm că, în 1987, în studiul său *The End of Theory*, Stein Haugrom Olsen a anunțat zgomotos „sfarșitul teoriei" [9]. E adevărat, în 2003, Terry Eagleton s-a simțit nevoit să precizeze, în lucrarea sa *After Theory*, doar sfârșitul „marilor teorii" și al marilor teoreticieni [10]. Cu toate acestea, în 2007, în *The Literary in Theory* Jonathan Culler declară pe un ton firesc faptul că, aflându-ne în această configurație de epocă post-teoretică, constatăm că teoria este peste tot [11].

În contextul disputelor de-a lungul secolului trecut privind condiția criticii literare (știință sau artă, formă de cunoaștere sau vocație literară), atitudinea față de teorie s-a manifestat paradoxal: pe de o parte, aceasta se impunea ca disciplină-pilot (concepțiile lui Rene Wellek și Austin Warren, structuralismul), pe de altă parte, era neglijată și chiar repudiată (critica personalistă occidentală a anilor '80, neoimpresionismul romanesc al anilor '60–'70). Cei care se împotriveau îi reproșau teoriei, printre altele, faptul că ar fi neglijat segmentul practic, că prin discursul ei speculativ metateoretic, îndreptat în exclusivitate asupra obiectului său propriu, s-a decuplat de la specificul literaturii. Ceea ce se dorea era o anumită funcționalitate practică, se cerea o reflecție utilă fenomenului cultural, literar-artistic, un limbaj mai apropiat de eseul preocupat să producă plăcere estetică prin expresii pline de subtilități artistice.

Necesitatea (re)gândirii permanente a literaturii ne este impusă de științele nonclasice care au făcut superfluu modelul de lume liniar istoric, instituind relativitatea, alternativele, relațiile și obligând cercetătorii să emită idei, teorii și ipoteze, să inventeze noi discipline și direcții de cercetare capabile să le conceptualizeze. Una dintre consecințele acestei „presiuni" asupra teoriei literaturii a fost mișcarea accentului pe datele pe care le poate oferi cercetarea pluri- și interdisciplinară. S-a văzut că factorii din interiorul unei discipline nu mai sunt capabili să analizeze marile sisteme de relații cu care realitatea se prezintă astăzi omenirii. Teoria literaturii a simțit nevoia să se deschidă și să se conecteze la metamorfozele și interacțiunile spațiilor culturale, ridicându-se deasupra reflecțiilor pur literare. În acest context al dialogului punctelor de vedere și al disciplinelor, reactualizarea dialogismului ni s-a arătat mai mult decât oportună.

Predominant teoretice, studiile din monografia noastră pornesc de la premisa că discursul critic literar nu poate evita teoria dacă se vrea în dialog cu lumea, cu intelectualii, cu oamenii de știință. Considerăm, în acord cu patriarhul disciplinei Rene Wellek, că teoria literaturii oferă criticii un utilaj conceptual în care se (re)gândesc modalitățile posibile de a înțelege opera. Teoria îi furnizează criticii instrumente operaționale actualizate, în acord cu problemele contemporane. Pe segmentele acestea, teoria literaturii și critica (teoria criticii) se întâlnesc și colaborează fecund.

CINCI MODELE NOI DE CRITICĂ LITERARĂ

Studiile din monografia *Opera literară ca dialog și relație* se leagă prin obiectivul comun de a propune noi modele critice de interpretare și de analiză a textului li-

terar. Criteriul comun al acestor modele critice este faptul că au descins din *paradigmă dialogică* fiind, în parte, dezvoltări ale teoriei dialogice a lui Mihail Bahtin.

Critica dialogică, Critica imagologică, Sociocritica, Critica orientată către cititor și Ergocritica sunt perspective teoretice de evaluare, interpretare și analiză a textului literar. Acestea inclină spre o *critică cu metodă*, având certitudinea că trebuie să se ferească nu de construcțiile metodologice care se reglementează de un sistem de principii și metode estetice elaborate teoretic, ci de dogmatizarea lor. Înclinăm să credem că, prin descrierea acestor modele critice care și-au asumat dialogismul ca metodologie, putem contribui la eliminarea etichetei de „dogmatism" cu care a fost echivalată, adesea pripit, critica cu metodă de investigație, înscriind-o astfel în paradigma democratică a postmodernismului.

Buna utilizare a metodei contribuie la cunoașterea și reliefarea obiectului estetic-literar. Metodele trebuie însă privite nu tratamente rigide, ci ca ipoteze de lucru cu textul, puncte de pornire într-un proces de (re)valorizare continuă. Sunt jaloane flexibile în comentariul critic, întrebări și răspunsuri într-un dialog. Teoriile descrise în volumul dat asigură excelent condițiile, întrucât ele concep metoda pentru situații contextuale și în condițiile toleranței față de Celălalt.

Obiectul de studiu al tipurilor de critică propuse este extins, presupunând atât opera literară ca atare, cât și imaginea dialogului cu Celălalt, a socialității, a contextului (social, plurilingvistic, intercultural), a relației dintre text și lector, a rețelei internetului etc. în literatură. Nu întâmplător, adesea, se creează impresia ieșirii din cadrul problemelor literaturii. Când discursul critic își asumă terminologia disciplinelor cooptate, acesta nu-l mai amintește prea mult pe cel ghidat doar de criteriul estetic.

CRITICA DIALOGICĂ *VS.* RAPORTUL „AUTOR-NARATOR-PERSONAJ-CITITOR"

Pentru Mihail Bahtin și cei care i-au preluat principiul dialogic, critica literară e un *dialog cu opera literară* care se face, pe o anumită temă, în prezent și dintr-un anumit loc în istorie. În viziunea celor care au practicat *Critica dialogică* sau *Dialogica* (*textului*), apropierea de textul literar are loc, înainte de toate, grație unei *trăiri simpatetice* asemănătoare sentimentului de dragoste și de respect al unui om față de alt om. O astfel de atitudine simpatetică, orientată către Celălalt trebuie să aibă interpretul față de obiectul cercetat, dar și autorul față de eroul său. Criticul poate analiza structurile obiective ale textului literar (compoziția, stilul, imaginarul, sensurile), interpreta semnificații și evalua competențele lui dialogice, strategiile de înzestrare a Celuilalt cu voce, capacitatea de nuanțare stilistică a dialogului din interiorul cuvântului și măiestria de a stabili relații cu alte texte. În viziunea esteticianului rus, cuvântul și textul în literatură au valoare artistică nu doar datorită *funcțiilor figurative și expresive*, dar și în virtutea faptului că *pot exprima relațiile dialogice* cu alte cuvinte și texte. Prin urmare, comentariul și descrierea acestor expresii se înscriu în efortul de valorificare estetică a operei literare.

CRITICA IMAGOLOGICĂ

Analizat prin grila *imagologiei literare*, textul literar va fi privit ca purtător de reprezentări colective despre Celălalt, care au devenit în îndelungata lor utilizare clișee, stereotipuri, percepții, atitudini simplificatoare, fie negative, fie pozitive, ale unui popor despre altul. Numite în imagologie *imagotipuri*, reprezentările artistice relevante imagologic vizează raporturile de amiciție sau de dușmănie, filiile sau fobiile care au marcat faptele istoriei. În sens îngust, al criticii literare, ceea ce s-a numit *imagologia literară* va asigura interpretarea și analiza complexă a posibilităților/mijloacelor de realizare a expresivității operei literare de a pune în discuție așa valori ca particularismele, diferențierile, specificitățile, minoritățile, marginalitățile, relațiile interetnice și interculturale etc. Se va vedea că relațiile de colaborare sunt mai eficiente și mai înțelepte decât competiția.

SOCIOCRITICA

Sociocritica continuă demersul lui Bahtin și al teoreticienilor intertextualității, venind cu un model propriu de analiză a textului literar care le sintetizează pe acestea. Din perspectiva sociocriticii, textul literar este un *discurs al socialității*, iar examinarea implică, în egală măsură, nivelul lui semantic, sintactic, narativ și contextul social în care s-a produs. Reprezentând o formulă reinventariată a sociologiei literaturii, sociocritica este interesată de tehnicile prin care faptele sociale devin fapte literare. Obiectul ei depășește producerea și receptarea operei, presupunând reprezentările sociale elaborate în limitele geografice, sociale, politice și istorice determinate. Sociocritica se interesează de modurile în care poate fi răspândită și asimilată o ideologie de stat, de felurile în care se afirmă o categorie socială, dar mai ales de expresiile acestora în structurile textului. Potrivit sociocriticii, în centrul analizei se află textul, el este obiectul căruia i se acordă cea mai mare importanță. Spre deosebire de abordările formaliste, care îl consideră ca fiind o structură pur lingvistică, analizat independent de orice element exterior, sociocritica urmărește să descopere dimensiunea socială a textului.

CRITICA ORIENTATĂ CĂTRE CITITOR

Critica orientată către cititor presupune o serie de perspective de interpretare a textului literar pornind de la receptorul din triada comunicării. Presupoziția teoreticienilor René Wellek și Austin Warren că opera literară trebuie concepută în strictă relație cu lectura s-a dezvoltat, în secolul trecut, în preocupările Școlii de la Konstanz, în ale lui Hans Robert Jauss, Wolfgang Iser ș.a. pentru ca, mai spre sfârșitul lui, Terry Eagleton să afirme răspicat că „definirea literaturii depinde de felul în care alegem să citim, nu de natura a ceea ce este scris" (*Teoria literară. O introducere*). În dialogul intrinsec sau extrinsec al textului contează cititorul – real sau abstract: *receptorul*, *cititor real (amator sau profesionist)*, *cititor implicit* (W.C. Booth), *cititorul abstract* (C.H. Schmidt), *cititorul-model* (Umberto Eco), *cititorul-conștiință activă participatoare* (Mihail Bahtin), *cititorul textual* (Matei Călinescu), *Reader-Response* (Stanley Fich) etc. Terminologia și gradul de competență a cititorului la validarea operei literare se schimbă de la o perspectivă de lectură la alta, trebuie de subliniat însă că modelul de critică propus în acest compartiment se deosebește de hermeneuticile „antiintenționaliste" prin faptul că nu situează cititorul deasupra celorlalte instanțe de comunicare (autorul și textul), chiar dacă îl consideră important în procesul de reactualizare a valorilor și adevărurilor.

ERGOCRITICA

Cea mai inovativă dintre perspectivele descrise și aplicate din acest volum este *Ergocritica* (numele acesteia apare în premieră), pornită să reexamineze conceptul de literatură. Gradul de inovație poate fi înțeles dacă se ține cont de faptul că aceasta se apleacă asupra unui fenomen literar negat de critica literară curentă. Obiectul evaluării, analizei și interpretării este *textul ergodic literar*, susținut de Tehnologiile Informației și Comunicațiilor. Dificultatea de acceptare a acestui nou tip de critică vine din neînțelegerea, aproape generală, a faptului că literatura vizată nu se ține doar de *literă*, de calitatea care ii dădea statut de literatură – *literaritatea*, ci și de un amestec de text cu imagine (simboluri precum @, iconurile etc.), ascunzând îndărătul lor informații cu volum tot mai mare. În cazul literaturii digitale, literaritatea este susținută de un mediu digital, de o interfață in care cititorul nu doar răsfoiește, ci coscrie, alege căile de evoluție a subiectului, interacționând cu autorul prin cybertextul pus la dispoziție.

Acesta – noul cititor-partener-de-dialog – este, în același timp, un „utilizator" al literaturii digitale, dar și un „gamer" care poate interveni în ea de pe tastatură și prin comenzile computerului, o poate explora și „descoperi căi secrete", nu imaginar, ci factual, prin structurile topologice ale mașinăriei textuale (E. Aarseth). Prin urmare, criticul trebuie să țină cont de faptul că cititorul literaturii ergodice capătă o abilitate nouă, de care cititorul textelor tradiționale este privat. Are critica instrumente de analiză a acestor aspecte? Nu prea. Ea se vede nevoită să le inventeze în timp ce urmărește fenomenul. Mai complicat îi va fi acestui tip de critică să demonstreze că, dincolo de minunile tehnicii, trebuie să rămână de neînlocuit omul, iar relația dintre autor și cititor, fie și una mediatizată de mediul digital, să fie una intersubiectivă.

OPERA LUI MIRCEA ELIADE, PRIN GRILA NOILOR MODELE DE CRITICĂ

Am conceput partea practică a studiilor în jurul unui singur autor – Mircea Eliade – al operelor lui (se dă preferință romanului, gen prin excelență ideologic) care ne ajută să-l punem în evidență pe Celălalt, să abordăm tema indianismului, să cunoaștem orientul, să urmărim raporturile interculturale și alte câteva aspecte prin prisma modelelor de critică teoretizate. E adevărat, în practică teoria nu e infailibilă, poate suferi înfrângeri pe unele segmente. Nimeni nu neagă faptul că textul reclamă o anumită abordare, o adecvare a unei lecturi anume de care trebuie să se țină cont. Nu am creat false așteptări, nu am afirmat că metodele au efecte mereu sclipitoare asupra discursului critic, pe marginea textelor lui Mircea Eliade în cazul nostru. În același timp, aceasta nu înseamnă că rolul teoriilor în propensiunea gândirii, inspirării și a descoperirii a noi perspective de înțelegere a realității și esteticii literaturii este de neglijat.

De altfel, orice evaluare, interpretare sau analiză au rolul nu să ofere o descriere definitivă a operei, ci să formuleze ceea ce se poate spune despre o operă, să faciliteze dialogul ei cu lumea. Comentariile critice pe marginea operei lui Mircea Eliade sunt actualizări ale dialogului pe diferite teme, pe care metoda criticului e capabilă să le pună în valoare. În acest sens, comentariul se comportă ca o replică în dialog care, firește, nu exclude creativitatea, originalitatea, sinceritatea și stilul captivant.

ÎN LOC DE CONCLUZII

Modelele critice propuse de realizatoarele acestui proiect de durată se datorează accesului la mișcarea de idei și la lucrările științifice occidentale din ultimii ani, acces tot mai lejer grație internetului și bibliotecilor virtuale. Monografia prezintă un discurs multiform – speculativ, analitic, metodologic, terminologic, critic și, nu în ultimul rând, didactic –, care ar putea fi

util cercetătorilor științifici, criticilor, teoreticienilor și istoricilor literari, cadrelor didactice universitare și tuturor celor care vor găsi aici o explicație sau un pretext de continuare a temei dialogului.

Trebuie să spunem că astăzi, toată lumea pare să vorbească cu toată lumea, când, în fapt, nimeni nu mai vorbește cu nimeni. Este o realitate dramatică în care dialogul și relația dialogic analizate în proiectele noastre se vor o invitație și o provocare.

BIBLIOGRAFIE

1. Bahtin M. Probleme de literatură și estetică. Traducere de Nicolae Iliescu, prefață de Marian Vasile. București: Univers, 1982. 598 p.

2. Grati Aliona. Structuri dialogice în romanul românesc din secolul al XX-lea. Teză de doctor habilitat, Chișinău, 2011 (coordonator științific Alexandru Burlacu, dr. hab., prof. univ.); Grati Aliona. Cuvântul celuilalt. Dialogismul romanului românesc. Instit. de Filologie al AȘM. Chișinău: S:C. Profesional Service SRL, 2011, 333 p.; Grati Aliona. Romanul ca lume postBABELică. Despre dialogism, polifonie, heteroglosie și carnavalesc. Chișinău: Gunivas, 2007. 252 p.

3. Popa Oxana. Textul literar ca discurs al socialității. Sociocritica franceză. Teză de doctorat, Chișinău, 2017; Popa Oxana. Sociologia textului literar în accepția lui Pierre V. Zima, în: Dialogica. Revistă de studii culturale și literatură, nr. 2/2021, pp. 86-92.

4. Iovu Elisaveta. Imagologia literară: școli, direcții, metode. Teză de doctorat, Chișinău, 2020; Imagologia literară: școli, direcții, metode. Chișinău: Știința, 2021, 272 p.; Iovu Elisaveta, Suggestions for the Interpretation of the Literary Text from the Literary Imagology's Perspective, în: Dialogica. Revistă de studii culturale și literatură, nr. 2/2019, pp. 40-48.

5. Dementieva Diana. Lectura ca mod de existență a operei literare. Teorii ale lecturii din secolul al XX-lea. Teză de doctorat, Chișinău, 2021; Caleidoscopul lecturii: Principalele direcții ale teoriei lecturii din secolul al XX-lea. Chișinău: Tipografia Centrală, 2021, 222 p.; Dementieva Diana. Un model de lectură sincretică ilustrat în baza romanului *Numele trandafirului* de Umberto Eco, în: Dialogica. Revistă de studii culturale și literatură, nr. 1/2021, pp. 32-43.

6. Gotca Rodica, Textul ergodic și impactul lui asupra conceptului de literatură. Teză de doctorat, Chișinău, 2022; Gotca Rodica, The literary specificity of the textual adventure gam as a form of ergodic literature, în: Dialogica. Revistă de studii culturale și literatură, nr. 2/2022, pp. 25-32.

7. Grati Aliona (coord.), Iovu-Macari Elisaveta, Popa Oxana, Dementieva Diana, Gotca Rodica. Opera literară ca dialog și relație: Noi modele critice: dialogica, imagologia, sociocritica, critica orientată către cititor, ergocritica. Chișinău: Știința, 2021. 497 p.

8. Rovelli C. Helgoland. Cum să înțelegem teoria cuantică. București: HUMANITAS, 2021 (Milano: Adelfi Edizioni, 2020).

9. Olsen S.H. The End of Literary Theory. Cambridge University Pres, 1987. 232 p.

10. Eagleton T. After Theory. Penguin; Reprint edition, 2004. 240 p.

11. Culler J. The Literary in Theory. Oxford University Press; 2nd edition, 2011. 184 p.



Mihail Statnîi. *Sonata,* 2016, u., p., 80 × 73 cm.